

ВІЗУАЛЬНАЯ ПАЭЗІЯ ЛЮДКІ СІЛЬНОВАЙ: СІНТЭЗ СЛОВА І ГРАФІКІ

Якой будзе кніга будучыні? Гэтае пытанне, пэўна, задаваў сабе кожны, у чым жыцці мастацкае слова займае якое-кольвек месца. Беларуская паэтка Людэка Сільнова (нар. 20 красавіка 1957 г.) адказвае на яго наступным чынам: «Хутчэй за ўсё, тэксты не будуць гэтак, як зараз, “абцяжараны матэрыяльна”. <...> Па ўсім відаць, паняцце “тэксту” пашырыцца да паняцця “вобразы” ў сэнсе “выявы”, “выяўлення” думак і пачуццяў аўтара...» [5, с. 117]. Першы крок на шляху да здзяйснення прагнозу зрабіла сама пісьменніца, склаўшы кнігу візуальнай паэзіі “Рысасловы” (1994) – з’ява ўнікальная для айчыннай літаратуры, якая паказала бязмежныя выяўленчыя магчымасці беларускага алфавіта.

У лекцыі з нагоды ўзнагароджання прэміяй “Гліняны Вялес” Л. Сільнова прызналася, што рысасловы нарадзіліся ў працэсе пошукаў формы “ідэальнага верша”. Паэтка прыйшла да адчування, што “форма таго мяркуемага ідэальнага верша павінна быць досыць сціслай, а словы, за кошт гэтай сцісласці, павінны стаяць больш светлымі і зыркiмi” [5, с. 127]. А што можа быць больш сціслым, чым адно слова? Паэтычны сэнс формы абумоўлены імкненнем «з’явіць тапалагічную тоеснасць кірыліцы з так званай “душой” беларускага народа» [5, с. 127], таму для Л. Сільновай стварэнне рысасловаў – гэта яшчэ і ўдзел у палеміцы вакол пытання, якая графіка (лацінская або кірыліцкая) найбольш падыходзіць для беларускай мовы.

Пад уплывам фармальнага і зместавага фактараў складваецца аснова для візуальна-паэтычнага твора. Як адзначае А. Аркуш, “кожная літара, нягледзячы на сваю бясконцую, касмічную мажлівасць выяўлення, выклікае адзіную ўстойлівую асацыяцыю паэткі” [6, с. 33], якая ўвасабляецца ў выглядзе слоўнага кода. На наш погляд, гэта не проста слова на пэўную літару, а ўмоўнае паняцце, што гуртуе вакол сябе спектр сэнсаў – ад прамога да пераноснага, у т. л. сімвалічнага, – якія так ці інакш адлюстроўваюць асаблівасці светаадчування беларуса (“воля”, “жыццё”, “Беларусь”, “праў-

У чэрвеньскім нумары будзе апублікаваны матэрыял «Блукаючы па прасторах “Горада Милаграда”: Мастацкі свет Людэкі Сільновай» Ірыны Шматковай.

да”) або самабытнасць яго мовы (“футра”, “дарма”, “ропта”, “цот”).

З дапамогай графічных сродкаў фарміруецца вобраз слоўнага кода, у якім візуалізуецца ўсе адценні яго сэнсу. У якасці інструмента для ўвасаблення ідэі Л. Сільнова недарэмна абрала маляванне, паколькі маляваць, па словах паэткі, “гэта быць актыўным, выяўляць сілу”, інакш кажучы, напаўняць энергіяй [5, с. 38]. Так, звычайнае слова з дапамогай рысаў пераствараецца ў графічны вобраз, прычым лаканічнасць формы не перашкаджае яму быць ёмістым. Характар адносін Л. Сільновай з моўным матэрыялам дазваляе гаварыць пра іх падабенства з поглядамі еўрапейскіх канкрэтыстаў, хто таксама засяроджваў увагу на візуальнай, фізічнай прыродзе слова [2, слп. 388].

У адрозненне ад традыцыйнай вершаванай творчасці ў рысасловах назіраецца метафарызацыя іншага парадку: на аснове параўнання ці падабенства ствараецца не слоўны, а візуальны вобраз. Літару “Т” у рысаслове “тата” ўтварае перакрываючае дзвюх стрэлак, якое нараджае ў рэцыпіента асацыяцыю з роляй бацькі ў жыцці дзіцяці: ён ва ўсіх сэнсах арыенцір для яго [6, с. 22]. Слова “Беларусь” паэтка намалявала як агульны дом з вялікімі вокнамі, праз якія відаць яго насельнікаў [6, с. 4]. Падобную канфігурацыю мае рысаслоў “праўда” [6, с. 19]. Адмысловае размяшчэнне літар на плоскасці паказвае на сутнасць паняцця: *праўда*, як ні дзіўна, ніколі не бывае адназначнай, яна не ляжыць на паверхні, гэта лабірынт сэнсаў, у якіх праўдашукальніку лёгка заблукаць.

Заўважым, што не ўсе графічныя вобразы можна назваць метафарычнымі – у аснове некаторых з іх ляжаць знешнія прыкметы прадмета, з’явы ці дзеяння, што далі назву твору. Так, слова “школа” Л. Сільнова бачыць як будынак, утвораны літарай “Ш”, вакол якога мітусяцца дзеці – астатнія літары слова [6, с. 28]. У рысаслове “замак” літары размешчаны такім чынам, што нагадваюць абрысы дзвюх вежаў [6, с. 12].

Рысасловы – з’ява неаднародная і паводле выкарыстаных прыёмаў увасаблення ідэі твора. Даследчыца літаратуры Л. Садко заўважыла ў візуальнай паэзіі Л. Сільновай рысы эстэтыкі канкрэтыстаў, а менавіта падабенства да слоўнай галаваломкі, рэбуса, загадкі, якія патрабуюць вызначэння таго ці іншага слова на аснове не толькі яго гукавога, сэнсавага, але і візуальнага апісанняў [4, с. 201]. Шматлікая частка рысасловаў сапраўды нагадвае рэбусы, дзе слова адначасова выява. Вопыт “чытання” такіх твораў падказаў наступную іх асаблівасць: спачатку ўспрымаецца выява як цэласны візуальны вобраз, а потым інтэрпрэтуецца тэкст, які пазнаецца не адразу. Напрыклад, у адным з рысасловаў Л. Сільнова паказвае сілу ўздзеяння часу на чалавека, аддзяліць вербальнае ад візуальнага ў ім амаль немагчыма, толькі назва твора дазваляе прачытаць слова “час”, зашыфраванае ў малюнку [6, с. 27].

У іншых рысасловах выявай з’яўляецца толькі частка слова, у большасці выпадкаў – адна-дзве літары, якія і нясуць візуальную нагрузку. Напрыклад, у рысаслове “Ісус” ідэю твора транслюе літара “І”, у абрысах якой пазнаецца постаць чалавека з німба [6, с. 13]. Аднак, думаецца, што гэты вобраз мнагазначны, паколькі кропка над “І” ў прамянях выглядае яшчэ і як сонца,

якое ўзнімаецца над лініяй гарызонту. І калі першы варыянт інтэрпрэтацыі выявы можна назваць літаральным, то ў аснове другога ляжыць метафарычны вобраз, звязаны з куль-

там сонца ў беларускай міфалогіі, што з’яўляецца крыніцай жыцця ўсяго існага.

Кажучы пра візуальную паэзію Л. Сільновай, нельга пакінуць без увагі той факт, што паэтка – апалагет транслінгвізму, які тлумачыцца як «уласціваць навакольнага жыцця “чытацца”... выяўляцца знакамі» [5, с. 131]. Яна дае магчымасць літаратару выкарыстоўваць іншыя мовы (сродкі) у творчым дыялогу з жыццём. Думаецца, рысасловы з’явіліся менавіта як прадукт транслінгвісцкага светаадчування аўтара, калі ў якасці інструментаў зносін паэтка выкарыстоўвае візуальныя вобразы слоў, тым самым абгрунтоўваючы думку, што асяроддзе паддаецца прачытання і апісання з дапамогай метамоў. У нашым выпадку – графічных сродкаў індэксавання.

Дарэчы, пытанне суадносін тэкставага і графічнага кампанентаў у візуальнай паэзіі досыць актуальнае. Адказваючы на яго, літаратуразнаўцы займаюць палярныя пазіцыі:

- слова, заключанае ў вузкія межы малюнка, выконвае другасную ролю;
- у візуальнай паэзіі пераважае вербальны пачатак, выява толькі падкрэслівае яго значнасць.

Адназначна заняць адну з гэтых пазіцый у выпадку з візуальнай паэзіяй Л. Сільновай немагчыма. Працэс нараджэння рысаслова, як падаецца, можна апісаць наступным чынам: літара – слоўны код – візуальная асацыяцыя = рысаслоў. Узаемадзеянне слоўнага кода і выніку яго візуалізацыі ў межах рысаслова можна параўнаць з аблігатным сімбіёзам, калі арганізмы ў натуральных умовах не могуць існаваць адзін без аднаго. Без візуальнага кампанента не будзе паэзіі, бо менавіта графічнымі сродкамі Л. Сільнова стварае паэтычны вобраз, у той самы час слова – першапрычына з’яўлення малюнка, які без вербальнага кампанента застаецца проста выявай без мастацкай задачы. Як заўважыў В. Жыбуль, у візуальна-паэтычных эксперыментах Л. Сільнова

дэманструе выхад за межы ўласна літаратуры, максімальна набліжаецца да сферы выяўленчага мастацтва [1], пры гэтым першасным застаецца вербальны кампанент.

Аднак нельга адмаўляць той факт, што ў рысасловах назіраецца тэндэнцыя да мінімізацыі вербальнай часткі “тэксту”, што супрацьпастаўляецца словатворчай тэндэнцыі нараджэння літаратурнага твора. На думку Н. Фацеевай, мінімізацыя звязана з узрастаннем каштоўнасці кожнай асобнай літары, якая набывае статус візуальнага знака [3, с. 117]. Дадзенае палажэнне яскрава ілюструюць візуальна-паэтычныя творы Л. Сільновай, дзе носбітамі візуальнай інфармацыі з’яўляюцца адна, дзве або тры літары, інакш кажучы, не ўсе літары слова ўдзельнічаюць у стварэнні вобраза. Так, у рысаслове “жыццё” ў відарысе літары “Ж”, які ўяўляе сабой валожку, заключаную ў кола з жытнёвых каласоў, сканцэнтраваны ідэйны змест твора [6, с. 11]. Адказ на пытанне “Што ёсць жыццё?” паэтка дае, звяртаючыся да міфалагічных сімвалаў, увасобленых у выявах кола і жытнёвых каласоў. Так, кола атаясамліваецца з жыццёвым шляхам чалавека, сімвалізуе бескончасць, вечны рух: наша існаванне не завяршаецца пасля фізічнай смерці – яно працягваецца ў жыцці нашчадкаў. Каласы ўяўляюцца адзнакай дабрабыту, сямейнага ладу, а валожка ў відарысе літары “Ж”, як нам падаецца, выконвае ролю сімвала адраджэння Беларусі – часткі ідэі аб гарманічным жыцці чалавека толькі на вольнай зямлі.

Каштоўнасць кожнай асобнай літары яскрава ілюструе рысаслоў “дз і дж”, дзе задума пра сціслую форму ідэальнага верша дасягнула найвышэйшага ўзроўню рэалізацыі, таму што яго вербальны кампанент – усяго два спалучэнні літар, якія выконваюць ролю дэкаратыўных эле-

ментаў выявы [6, с. 8]. Літары паэтка намалявала ў выглядзе матылькоў над кветкамі, прычым, думаецца, такая асацыяцыя выкліканая не знешнім падабенствам, яго нельга на-

зваць відавочным. У дадзеным выпадку метафара заснаваная на параўнанні гучання афрыкатаў [дз], [дж] са звакам насякомых на лузе.

Асобна вылучым рысасловы “воля”, “апостраф, як строф апостал”, “эмбрыён”, у якіх літары не выконваюць ролю візуальных знакаў. Графічны вобраз волі Л. Сільнова стварыла без выкарыстання рысаў, нягледзячы на гэта, атрымалася шматгранная, багатая на сэнсавыя адценні метафара [6, с. 5]. Бель ліст сімвалізуе абсалютную бязмежнасць паўцы волі, яго нельга стрымаць ніякімі бар’ерамі. У той жа час малюнак без рысаў можа ўспрымаць як параўнанне волі з чысцінёй у пераносным сэнсе – маральнай бездакорнасцю, калі чалавек свабодны ад згрызотаў сумлення, не звязаны путамі хлусні – адна з перадаумоў вольнага існавання асобы.

Рысаслоў “апостраф, як строф апостал” вылядае важкім аргументам на карысць кірыліцкай графікі, якая, на думку Л. Сільновай, найбольш прыдатная для адлюстравання фанетычных асаблівасцей беларускай мовы [6, с. 25]. Каб выразіць сваё меркаванне на гэты конт, аднаго надрадкавага знака недастаткова, таму тэкставы кампанент у дадзеным выпадку ўяўляе сабой параўнальны зварот, які адрозніваецца сэнсавай, сінтаксічнай і метрычнай завершанасцю, што дазваляе вызначыць яго як монаверш, праілюстраваны візуальнай часткай рысаслова.

У рысаслове “эмбрыён” тэкст з’яўляецца расшыфроўкай выявы, а не яе часткай [6, с. 31]. У аснове графічнага вобраза ляжыць параўнанне эмбрыёна з зоркай як маленькай крыніцай жыцця ў бязмежнай прасторы Сусвету.

Безумоўна, рысасловы – абсалютна новы тып літаратурнай візуалістыкі, аднак, думаецца, у яго ёсць правобразы, тым больш сама Л. Сільнова пры ацэнцы сваіх візуальна-паэтычных твораў раіла “скіроўваць памяць хутчэй у мінулае, чымся ў будучыню” [6, с. 128]. Візуальную паэзію некаторыя даследчыкі называюць палеантрапалагічнай з’явай, параўноўва-

ючы яе з феноменам наскальных малюнкаў, у якіх увасоблены значна больш глыбінныя ідэі, чым нам можа здавацца з вышыні стагоддзяў. Вы-

яўленчае мастацтва нашых продкаў можна параўнаць з паэзіяй, калі замест вербальных вобразаў творца для выражэння пачуццяў, эмацыянальнага стану, адносін з навакольным светам выкарыстоўвае графіку. Гэтая традыцыя, як нам падаецца, працягваецца ў візуальна-паэтычных творах Л. Сільной, дзе за спрошчанаасцю і прымітыўнасцю выявы хаваецца графічны вобраз-сімвал слова.

Акрамя таго, у рысасловах прасочваецца сувязь з рунічнай сістэмай знакаў. Дарэчы, на думку Л. Сільной, руны – гэта, «па-беларуску кажучы, “рысасловы”: рысы, якія моцна знітаваныя з пэўнымі словамі» [5, с. 24]. Яе візуальна-паэтычныя творы, падобна да рунаў, уяўляюць сабой алфавіт. Як і руны, рысасловы маюць назвы*, прычым некаторыя з іх належаць да аднаго семантычнага поля:

Руны	Рысасловы
Бог	Ісус, Хрыстос
дарунак	дарма
год	год, час

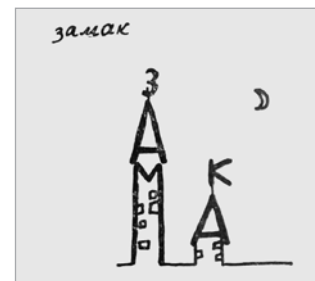
Іншыя назвы пры ўмове метафарычнага ўжывання таксама можна лічыць блізкімі па сэнсе, а менавіта:

Руны	Рысасловы
шлях	жыццё
сонца	космас
радасць	воля

На карысць сувязі рунічнай сістэмы знакаў і рысасловаў гаворыць таксама этымалогія слова *руна*. У старажытнаверхнямецкай мове *rūnên* азначае ‘шаптаць’, у гатычнай *rūna* – гэта ‘таямніца’ [7]. Л. Сільнова глумачыць руны як “сакрэты, расказаныя шэптам” [5, с. 24]. Такой уласціваасцю валодаюць і некаторыя з рысасловаў, сэнс якіх не прамаўляецца голасна з высокай трыбуны, а шыфруецца з дапамогай графічных сімвалаў.

Усебакова разгледзеўшы візуальна-паэтычныя творы Людкі Сільной, можам вылучыць

наступныя асаблівасці, што абумовілі характар іх формы і зместу. Па-першае, рысасловы маюць тэарэтычнае апірышча, выражанае ў канцэпцыі транслінгвізму, згодна з якой усё, што нас акаляе, пад-

даецца прачытанню і апісанню з дапамогай метамовы. Па-другое, у той час як для візуальна-паэтычных твораў, што суправаджаюцца максімальным адыходам у сферу выяўленчага мастацтва, нярэдка характэрна дэвербалізацыя, у рысасловах выхад за межы ўласна літаратуры спалучаецца з выключнай роляй вербальнага кампанента. Як асобную жанравую форму рысасловы характарызуе адзінства знешняй структуры, якая мае выгляд слоў-малюнкаў, і паэтычнага сэнсу, што ўяўляе з сябе адтарскі варыянт інтэрпрэтацыі сімволікі літар кірыліцкага алфавіта. Такім чынам, рысасловы Людкі Сільной – характэрная праява эпітэі сінтэзу ў мастацтве, канцэптуальна цэласная арыгінальная жанравая форма, якая ўзбагачае набыткі не толькі беларускай, але і сусветнай візуальнай паэзіі.

Спіс літаратуры

1. **Жыбуль, В.** Кароткая гісторыя беларускай візуальнай паэзіі [Электронны рэсурс] / В. Жыбуль. – Рэжым доступу: <http://old.belcollegium.org/lekcyji/litaratura/zhybul04.htm>. – Дата доступу: 27.02.2017.
2. **Літаратурная энцыклапедыя тэрмінаў і панятыя** / под ред. А. Н. Николюкина. – М.: НПК “Интелвак”, 2001. – 1600 стб.
3. **Прохорова, Л. П.** Визуальная поэзия как особый жанр / Л. П. Прохорова, Е. С. Анисеева // Вестник Кемер. гос. ун-та. Серия: Филология. – № 2. – 2008. – С. 169 – 174.
4. **Садко, Л. М.** Проблема синтеза искусств в пространстве современной белорусской поэзии: визуальный компонент / Л. М. Садко // Традицыі і сучасны стан культуры і мастацтваў: мат. Міжнар. навук.-практ. канф., Мінск, 25 – 26 красав. 2013 г.: у 5 ч. / Цэнтр даследаванняў беларускай культуры мовы і літаратуры НАН Беларусі. – Мінск, 2013. – Ч. 4: Праблемы этналогіі, антрапалогіі, фалькларыстыкі і славістыкі; рэдкал.: А. І. Лакотка [і інш.]. – С. 196 – 203.
5. **Сільнова, Л.** Крышталёвы сад: кніга крытыкі / Л. Сільнова. – Мінск: Логвінаў, 2007. – 143 с.
6. **Сільнова, Л.** Рысасловы / Л. Сільнова. – Полацк: Полацкае ляда, 1994. – 34 с.
7. **Этимологический онлайн-словарь русского языка Макса Фасмера** [Электронны рэсурс]. – Режим доступу: <https://vasmer.lexicography.online/>. – Дата доступу: 27.02.2017.

Таццяна МОТРАНКА,
аспірант Беларускага дзяржаўнага
педагагічнага ўніверсітэта.

* Пераклады назваў рунаў прыведзены паводле сайта www.arild-hauge.com.